

УДК 340.12

**СУТНІСТЬ СОЦІАЛЬНО-АНТРОПОЛОГІЧНОГО АСПЕКТУ ТА ЙОГО
ВТІЛЕННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ ФІЛОСОФІЇ ОСВІТИ І ВИХОВАННЯ
ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ СТОЛІТТЯ**

Загородня Алла Анатоліївна,
доктор педагогічних наук, доцент,
головний науковий співробітник
відділу історії та філософії освіти
Інституту педагогіки
Національної академії педагогічних наук України
Київ, Україна

Анотація: у тезах зроблений аналіз сутності що таке антропологія, представлено антропологічний підхід як головний імператив епохи; встановлено, що антропологічний підхід дає можливість проаналізувати еволюцію взаємодії людини, природи, суспільства в історичному, соціальному, біологічному контексті; показано антропологічні погляди, роздумів учених, письменників, філософів, педагогів, психологів які сягають глибоко в давнину віків; коротко подано аналіз їх творчості у вимірі антропології.

Ключові слова: антропологія, соціально-антропологічний аспект, освіта, підхід, виховання людини.

Освіта – це історико-культурний феномен, процес і умови розвитку духовних начал народу. Людина розвивається за певних моральних норм, цінностей, ідеалів, притаманних конкретному народу. Освіта націоналізована за змістом. Мета освіти – виховання людини як суб'єкта культурно-історичного процесу, який відображає в собі історичний розум, культуру людства і відчуває свою відповідальність перед майбутнім як своїм майбутнім, залежним від його сучасних дій. Освіта функціонує і розвивається за власними законами. Освіта це педагогічна система, у центрі якої Людина, множина людей і спосіб функціонування цієї системи – педагогічна діяльність [3, с. 12].

Зміст і мета освіти – людина у постійному розвитку, її духовне становлення, гармонія її відносин із собою й іншими людьми та світом. У такий спосіб освіта на державному рівні створює умови розвитку – саморозвитку, виховання – самовиховання, навчання – самонавчання всіх і кожного. Тому система освіти створюється для людини, функціонує і розвивається у її інтересах, слугує повноцінному розвитку особистості і в ідеалі її призначення – щастя людини [3, с. 14].

За словником іноземних слів *антропо...*(гр.*anthropos* – людина) – перша складова частина складних слів, яка відноситься до людини, людський. Антропологія – біологічна наука про походження та еволюцію фізичної організації людини і її рас. «Антропологія» як сукупність наук про людину, включаючи етнографію. Існує загальновідомий термін, «філософська антропологія», що означає в широкому розумінні вчення про природу (сутність) людини.

Антропологічний підхід дає змогу проаналізувати головний імператив епохи: людина як біосоціальна істота не може взаємодіяти з природою та суспільством поза певними нормами, цінностями, традиціями правилами, тобто, іншими словами – не розвивається поза культурою. Тому саме культура є системною ознакою щодо антропологічного аналізу. Антропологічний підхід дає можливість проаналізувати еволюцію взаємодії людини, природи, суспільства в історичному, соціальному, біологічному контексті [1, с. 10]. Отже, ведучим концептом антропологічного підходу є поняття культури і антропологічне мислення науковців тісно переплітається з гуманістичним світоглядом. Тому гуманізм [лат. *humanus* – людський], гуманітарний [лат. *humanitas* – людська природа, освіченість, духовна культура], а саме культура є системною ознакою антропологічного підходу, бо культурою ми можемо називати сукупність результатів діяльності людства загалом та кожної людини зокрема. Але одні базисні одиниці культури – матеріальні (фізичні об'єкти – артефакти) та нематеріальні базисні одиниці культури – ідеї, мова, знання,

норми, правила, еталони, моделі поведінки, закони, цінності, звичаї тощо. Все це і є результатами виховання та навчання особистості.

Джерела антропологічних поглядів, роздумів учених, письменників, філософів, педагогів, психологів сягають глибоко в давнину віків. Видатні вчені В.І. Вернадський (засновник геохімії, біогеохімії, радіогеології), К.Є. Ціолковський (засновник сучасної космонавтики), О.Л. Чижевський (сучасний біолог, засновник геліобіології) перші, які звернули увагу на нерозривний зв'язок між розвитком людства, його культурою, космічними явищами та геологічними процесами на Землі. Вагомий внесок у розвиток антропологічної педагогічної думки зробили українські гуманісти-філософи, письменники, педагоги (Г. Сковорода, І. Котляревський, Т. Шевченко, К. Ушинський, А. Макаренко, Г. Ващенко, С. Русова, В. Сухомлинський та ін.) [4]. Вітчизняний мислитель О.О. Потебня був ініціатором побудови культурно-історичної психології [5, с. 19]. В.Винниченко, якого творчий доробок налічує 23 томи, в т.ч. його перу належать тритомна праця «Відродження нації», 14 романів, повісті, оповідання та п'єси. Поема «Повія» та оповідання «Народний діяч», «Сила і краса» (пізніше перейменована на «Краса і сила»); романи — «Сонячна машина», «Поклади золота», «Слово за тобою, Сталіне», «Нова заповідь», «На терезах життя», «Заповіти батьків», «Чесність з собою», драматичні твори — «Мemento», «Базар», «Чорна пантера і Білий Ведмідь» тощо.

У своїх творах В. Винниченко зображував різні типажі: наймитів, заробітчан, сільську голоту, інтелігенцію, солдатів, революціонерів, поміщиків, капіталістів, партійних діячів. Його перші оповідання були зразками соціальної прози, в яких гостро і драматично відтворено контрасти тогочасної дійсності. З одного боку, бачимо трагізм простої людини, з іншого, зародження прогресивних демократичних настроїв, пробудження революційної сили.

В. Винниченко був майстром психологічного малюнка. Із соціально-антропологічного погляду це означало, що він велику увагу приділяв опису внутрішнього стану людини. Особливо майстерно відтворював письменник

психологію дитячої душі. Він створив цілу галерею дитячих образів, з якими можна ознайомитись у збірці «Намисто», оповіданнях «Кумедія з Костем» та «Федько-халамидник».

В. Винниченко написав понад сто оповідань, п'єс, сценарії», статей і памфлетів, істерики-політичний трактат «Відродження нації», двотомну етико-філософську працю «Конкордизм», чотирнадцять романів (один із них незавершений). В. Винниченко-митець — яскрава індивідуальність, у якій поєдналися найсуттєвіші риси перехідної доби — від критичного реалізму до модернізму. Важливе місце в усьому творчому доробку майстра посідає його драматургія. П'єси В. Винниченка зіграли дуже важливу роль у становленні українського театру. Винниченко-драматург усвідомлював, що українському театру треба надати філософської глибини, гостроти морально-етичних колізій. П'єси його посіли провідне місце в репертуарах «Молодого театру» Леся Курбаса, стаціонарного українського театру М. Садовського та драматичного театру ім. І.Я. Франка. В останньому протягом 1920-1921 рр. йшли п'єси «Іріх», «Дисгармонія», «Великий Молох», «Панна Мара», «Співочі товариства». Твори драматурга були популярними не лише в тогочасній Україні, але й за її межами.

Драматургія Винниченка вирізнялася гостротою проблем, глибиною психологічних екскурсів, відсутністю шаблонності, образним мисленням, неореалістичними тенденціями, модерном, символізмом, «новими горизонтами» і «обріями», з яких глядач має змогу проникати в глибини світу підсвідомості. Таким чином, Володимир Винниченко займає виняткове місце в українській літературі і, особливо, в історії української драматургії, українського модерного театру. Його твори значною мірою сприяли модернізації тогочасного українського театру, виведенню його на європейський рівень. Драми В. Винниченка відіграли важливу роль у культурному відродженні українського народу. Своїм змістом вони відтворювали своєрідну національну новаторську драматургію в дусі новітніх течій європейської драми драм Ібсена, А. Чехова, М. Метерлінка, К. Гауптмана та ін. Отже, драматург

прагнув європеїзувати український театр, тобто «надати йому філософської глибини, гостроти морально-етичних колізій, динамізувати дію...». Кожна п'єса Володимира Винниченка приховувала в собі загадку, яку неможливо розгадати, «розшифрувати код» до кінця. У кожного буде власна соціально-антропологічна думка.

Роздуми Софії Русової про життєтворчу місію нової школи були також з соціально-антропологічними міркуваннями *«учитель мусить знати весь генетичний процес розвитку громадянства, цебто антропологію – історію розвитку людей... Кожен педагог мусить мати філософічне розуміння життя, і свого власного, і громадянського, народного, філософічне розуміння моралі»* [2, с. 9].

Отже, сама ідея здійснювати навчання та виховання підростаючого покоління на антропологічних принципах – не нова; не затребувана часом, вона стає актуальною в наш час, а сутність соціально-антропологічного аспекту є на разі важливим особливо переосмислення та втілення в українській філософії освіти досвіду відомих учених другої половини ХІХ століття.

Список літератури

1. Баталіна А.Я. Цивілізаційно–антропологічний підхід як методологічний інструментальний в розв'язанні педагогічних проблем / Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки: Зб. Наук. Пр. / Редкол.: Т.І. Сущенко (відп. ред) та ін. Київ-Запоріжжя. Вип. 18. 300 с.

2. Мистецтво життєтворчості особистості: Наук.-метод. посібник: У 2 ч. / Ред. рада В.М. Доній (голова), Г.М. Несен (заст. голови), Л.В. Сохань, І.Г. Єрмаков (керівники авт. колективу) та ін. К.: ІЗМН, 1997. Ч.2. Життєтворчий потенціал нової школи. 936 с.

3. Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи: Монографія /За ред. І.А. Зязюна/. Київ: Видавництво «Віпол», 2000. 636 с.

4. Фіцула М.М. Педагогіка: навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти. К.: «Академія», 2000. 542 с.

5. Ярошевский М.Г. История психологии. От античности до середины XX века: учебное пособие для высших учебных заведений. 2-е изд. М.: Издательский центр «Академия», 1997. 416 с.